FiKiR

FiKiR

#okumakiyidir

Türkistan'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı

Editörler: Osman Aydınlı & Abdulkadir Macit &
Zebiniso Kemal (Kamalova)

Yayın No: 15
Tarih Dizisi: 6
ISBN: 978-625-94311-7-8
Sertifika No: 53575
1. Basım, Ocak 2026

Yayın Yönetmeni: Hüseyin Türkan
Tasarım: iyicalismalar.tr

© Fikir Kitap
Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt
Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım,
Yenibosna Merkez Mah. Cemal Ulusoy Cad.
No: 43 Bahçelievler/İstanbul
kdd.kitapyurdu.com (Sertifika no: 40675)

İletişim
Sultantepe Mh.,
Cumhuriyet Cd.,
No: 39/1, Fıstıkağacı
İş Merkezi
Üsküdar/İstanbul

editor@fikirktp.com
noktayayin.com

© Fikir Kitap, Nokta Yayın Grubu'na ait bir markadır.

Türkistan'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı

Editörler
Osman Aydınlı & Abdulkadir Macit & Zebiniso Kemal (Kamalova)

FiKiR

İçindekiler

Önsöz vii

Giriş 1

BİRİNCİ BÖLÜM: **İSLAM ÖNCESİ DÖNEM**

Fetihler Dönemi Soğdlular Tarihi'nin (MÖ VI. ve MS X. yüzyıl)
Genel Kaynakları ve Tarihyazımı..... 9
Ikboljon Usmonov

Eftalitler (Ak Hunlar) Dönemi (367-557) Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı 47
Feruza Djumaniyazova

Batı Köktürk Kağanlığı (568-740) Tarihine Ait Kaynaklar 69
Gaybullah Babayar

İKİNCİ BÖLÜM: **İSLAMİ DÖNEM**

İslâm Coğrafyacılarının Gözünde Türkistan 103
Osman Aydınlı & Samet Sazak

Sâmânîler Dönemi (819-1005) Türkistan Tarihinin İncelenmesinde
Yazılı Kaynaklar 145
Shamsiddin S. Kamoliddin

Moğolların Türkistan Seferi ve Çağatay Hanlığı (1227-1370) Tarihine Dair Kaynaklar 195
İlyas Kemaloğlu

Timurlular Dönemi (1370-1507) Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı..... 217
Musa Şamil Yüksel & Metehan Demirci

Ebulhayrlılar Dönemi (1500-1599) Buhara Hanlığı Kaynakları 275
Muhammed Bilal Çelik

Astrahanî (Tukay-Timurlular-Canî) Sülalesi Döneminde (1599-1785) Buhara Hanlığı Tarihinin Kaynakları 305
Mehmet Alpargu

Mangıt Hanedanlığının (1785-1920) Sona Ermesi Sürecinde Ortaya Çıkan Ceditçilik Hareketine Mensup Aydınların Kaleme Aldığı Eserlerinin Dönemin Tarihyazımı Açısından Değerlendirilmesi 329
Nurettin Hatunoğlu

Hîve Hanlığı'nda (1511-1920) Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı 355
Salih Yılmaz & Muhammed Bilal Çelik & Selinay Ergenç

Hokand Hanlığı (1710-1876) Dönemi Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı ... 381
Zebiniso Kemal (Kamalova)

İslam Kaynakları Hazinesi: Özbekistan Bilimler Akademisi Al-Biruni Şarkiyat Enstitüsü Yazma Eserleri..... 433
Sanjar Gulomov

Türkistan'ı Ziyaret Eden Önemli Seyyahlar ve Seyahatnâmeleri..... 453
Seda Yılmaz Vurgun

Jadidchilik Manbalari va Tarixshunosligi 501
Dilnoza Jamolova

Önsöz

İnsanlığın tarihsel birikiminin kaynağını teşkil eden maddi ve manevi unsurlar dünya ve medeniyetler tarihi yazımı bakımından ilmi yetkinlikle ele alınmalıdır. İlmi Etüdler Derneği'nde (İLEM) Tarih Çalışmaları Merkezi'nin gerçekleştirdiği dersler, okumalar, atölyeler, yuvarlak masa toplantıları, paneller ve çalıştaylarla amaçlanan, bunun ortaya konulması, ilmi çalışmaların ve üretkenliğin artırılmasıdır. Bu maksatla 2020 yılında "Tarihin Geleceğine Dair" bir dizi seminer gerçekleştirilmiştir. Bu seminerler ile çağdaş dönemde ana medeniyet havzalarında tarih ilmindeki gelişmeleri, derinleşmeleri, dönüşümleri, genişlemeleri veya farklılaşmaları idrak etmek, tarihin metafiziğini ve anlamını merkeze alarak modern değişim ve gelişmeler ışığında postmodern tarihyazımını ve tarihin geleceğini derinlikli bir şekilde tetkik etmek hedeflenmiştir. Seminerler esnasında şu fark edilmiştir ki çağdaş dönem, geçmişin birikiminden bağımsız anlaşılamaz ve şayet geleceğe yönelik yeni bir inşa süreci işletilmek isteniyorsa geçmişin birikimi ortaya serilmeden bu gerçekleştirilemez. Diğer bir ifadeyle kadim medeniyet havzalarındaki milletlerin şimdiki durumlarının anlaşılması için yakın geçmişlerinin yanı sıra tarihsel köklerine de yönelmek gerekmektedir. Bunun sadece Batı merkezli tarih teorilerinin bakış açısıyla açıklanamayacağı izahtan varestedir. İşte Medeniyet Havzalarında Tarih ve Tarihçilik (MHTT) projesinin başlatılma sebeplerinden birisi budur.

Bu hususta insanlığın Hicaz'dan Bilad-ı Şam'a, Irak-ı Acem'den Horasan'a, Mağrib'den Endülüs'e, Sind'den Hind'e, Türkistan'dan Kafkasya'ya, Anadolu'dan

Rumeli'ye pek çok havza üzerinde tarih içerisinde kurduğu muhtelif medeniyetlerin veya bu uygarlık havzaları üzerinde hüküm süren pek çok hanedanlığın ve bölgelerin insanlık tarihinin yazımına farklı yönlerden sunduğu önemli katkılarının tespit edilmesi icap etmektedir. Bu çabalar çerçevesinde ortaya çıkan kaynaklar dönem üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bilinmekle birlikte bu havzalara dair çalışma yapmak isteyen ilim insanları tarafından, özellikle alana yeni giren genç tarihçiler ve araştırmacılar için bütünlüklü ve etraflı bir şekilde tanınmamaktadır.

Bu durumu dikkate alan MHTT'in odağında ve hedefinde şu üç husus vardır: İlk olarak ana medeniyet havzalarında kaleme alınan tarih kaynaklarının kendi dönemi ve sonrası için nasıl bir konum teşkil ettiğinin tartışılmasının yanı sıra metodolojik hususiyetleri ile tanıtılması ve geçmişinden günümüze havzada biriken tarih kaynaklarının ve onları ortaya çıkaran tarihçilerin bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede özellikle İslam medeniyet havzalarının tarihçilik hafızasının gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır. İkinci olarak ele alınan havzalarda tarih yazıcılığının ne tür süreçlerden geçerek şekillendiğini ortaya çıkarma gayesi bulunmaktadır. Üçüncü olarak ise ele alınan ana medeniyet havzalarında çağdaş dönemde tarih ilmindeki gelişimleri, dönüşümleri, genişlemeleri veya farklılaşmaları idrak etmek, tarihin anlamını merkeze alarak modern değişme ve gelişmeler ışığında tarihyazımını ve tarihin geleceğini derinlikli bir şekilde tetkik etmek hedeflenmektedir.

Fark edileceği üzere bu proje, temelde ana medeniyet havzalarında kaleme alınan tarih kaynaklarının teknik hususiyetleri ile tanıtılması, geçmişinden günümüze bu havzada biriken tarih kaynaklarının bütünlüklü bir şekilde gösterilmesi ve ele alınan havzada şekillenen tarih yazıcılığının serencamını ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda 2020 yılında İran ve Mısır havzası, 2021'de Memlük Entelektüel Tarihi çalıştayları gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında Uluslararası Balkan Sempozyumu düzenlenmiştir. 2024 yılında Mağrib havzası çalıştayı; 2025 yılında ise Endülüs havzası çalıştayı ile Uluslararası Bilâdüşşam Sempozyumu tertip edilmiştir. Bu projenin ilk kitapları İran'da Tarih Kaynakları *ve Tarihyazımı, Mısır'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Mağrib'de Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Endülüs'te Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Arab Yarımadası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı, Memlük Entelektüel Tarihine Giriş*

I: Literatür Değerlendirmesi ve Mısır'da Tarihyazımı: Fransız İşgalinden Mehmed Ali Paşa Dönemine adıyla yayımlanmıştır. Halihazırda Bilâd-ı Şam, Dicle-Fırat ve Anadolu havzaları üzerine çalışmalar devam etmektedir.

MHTT'nin onuncu kitabı olan *Türkistan'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı* kitabının temel amacı Müslümanların Türkistan havzası ile hakimiyet kurduğu ilk asırdan günümüze kadar hanedanları, devletleri ve hanlıkları takip ederek Türkistan'a yönelik öne çıkan tarihi kaynakları ve tarihçileri irdeleyerek "tarihi kaynaklar" açısından Türkistan'ın bütünlüklü bir resmini ortaya koymaktır. Bu kitap, bölgeye yönelik çalışma yapacak araştırmacılara tarihi kaynaklara kolayca ulaşmayı sağlayarak; dönemler arasında tarihi kaynakların, dinamiklerin, perspektiflerin, izleklerin, tarihçilerin ortaklaşan ve farklılaşan temel yapılarının daha kolay açıklanması, irtibatlandırılması, neden-sonuç ilişkisinin kurulması fırsatını sunacaktır. Tüm bu eserler ele alınırken Türkistan'a yönelik kaynakların iç ve dış kaynaklar olarak ikiye ayrılması mümkündür. Burada yoğunluklu olarak mevcut dönemin iç kaynakları merkeze alınmıştır.

Fark edileceği üzere bu kitabın bir odağı tarihçiler ve tarih kaynaklarıdır. Zira kaynak konusu tarih disiplininin asli unsurlarından birisidir. Tarihçiler erişebildikleri kaynaklar nispetince geçmişe dayalı bilgiyi ele almış, bu sayede hem meslektaşlarının hem de diğer insanların yani kamuoyunun hizmetine sunmuşlardır. Bu kitap, ülkemizde Türkistan'ın muhtelif dönemleri ve hanedanlıkları üzerinde çalışmalar yapan tarihçilerin, hangi kaynakları kullandıklarını ve bu kaynakları kullanarak Türkistan'a ve geçirdiği döneme dair ne gibi bilgilere ulaştıklarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu sayede Türkistan'a dair en önemli konulardan birisi olan kaynak konusu detaylı bir şekilde tartışma zemini bulmuş olacaktır.

Kitabın diğer odağı ise Türkistan'daki tarihyazımıdır. Bu bağlamda çalışmada İslam Öncesi Türkistan'da Batı Köktükler, Soğdlular ve Eftalitler (Ak Hunlar); İslamî Dönem'de ise Samaniler, Moğollar ve Çağatay Hanlığı, Timurlular, Ebulhayrlılar (Şeybânî Özbekler), Astrahanîler, Mangıtlar, Hive Hanlığı, Hokand Hanlığı dönemleri başlıklarında Türkistan tarih yazıcılığının doğuşu ve gelişimi, yerel hanedanlıkların hakimiyetlerini tesis etmede tarihi kullanmaları, İslam coğrafyacıları gözünde Türkistan, Maveraünnehir'i ziyaret eden önemli seyyahlar ve seyahatnâmeleri, İslam kaynakları hazinesi mesabesinde olan Özbekistan Bilimler Akademisi Al-Biruni Şarkiyat Enstitüsü'ndeki yazma eserler, Ceditçilik hareketinin kaynakları, mümkün olduğunca tarihyazım yaklaşımları ve tartışmaları

gibi konular bütünlüklü bir şekilde ele alınmaktadır. Bu konularda özellikle Türkistan üzerine çalışan ülkemizdeki saygın akademisyenlerin metinlerinin katkısı, kitabı özel bir konuma taşımaktadır. Kitapta sadece Karahanlılar dönemi ülkemizdeki ilgili hocalarımızın katkısının yeterli düzeyde alınamadığı bir alan olmuştur. Bu döneme de sonraki baskılarda muhakkak surette yer vermemiz gerektiğinin idrakindeyiz.

Başta bölüm yazarı hocalarımız olmak üzere bu eserin vücuda gelmesine katkı veren İLEM'e, Fikir Kitap ve Nokta Yayınları yetkililerine minnettarız. Sağolsunlar, varolsunlar. Ayrıca Prof. Dr. Sherzodxon Aka Mahmudov, Dr. Bahadır Musatemov, Dr. Halil İbrahim Erol, Dr. Selahattin Polatoğlu, Elif Özdoğan Ulu ve Haşem Gözgü'ye çeşitli düzeylerde sundukları katkılardan dolayı teşekkür ediyoruz. Bu kitabın ülkemizde hem Türkistan havzası tarih ve tarihçiliğine dayalı tartışmaları zenginleştirmesini hem de tarihin önemli meselelerinden birisi olan kaynak ve yazım hususunu tarihçi perspektifi ile ele alma imkânını sağlamasını ümit ediyoruz.

Osman Aydınlı & Abdulkadir Macit & Zebiniso Kemal (Kamalova)

Kasım 2025